

130077

OLCSÓ KÖNYVTÁR

Alapította Gyulai Pál.

Szerkeszti Heinrich Gusztáv.

Egy-egy szám ára 20 fill.

MAGYAR ELEMEL
A NÉMET KÖLTÉSZEK

Irta

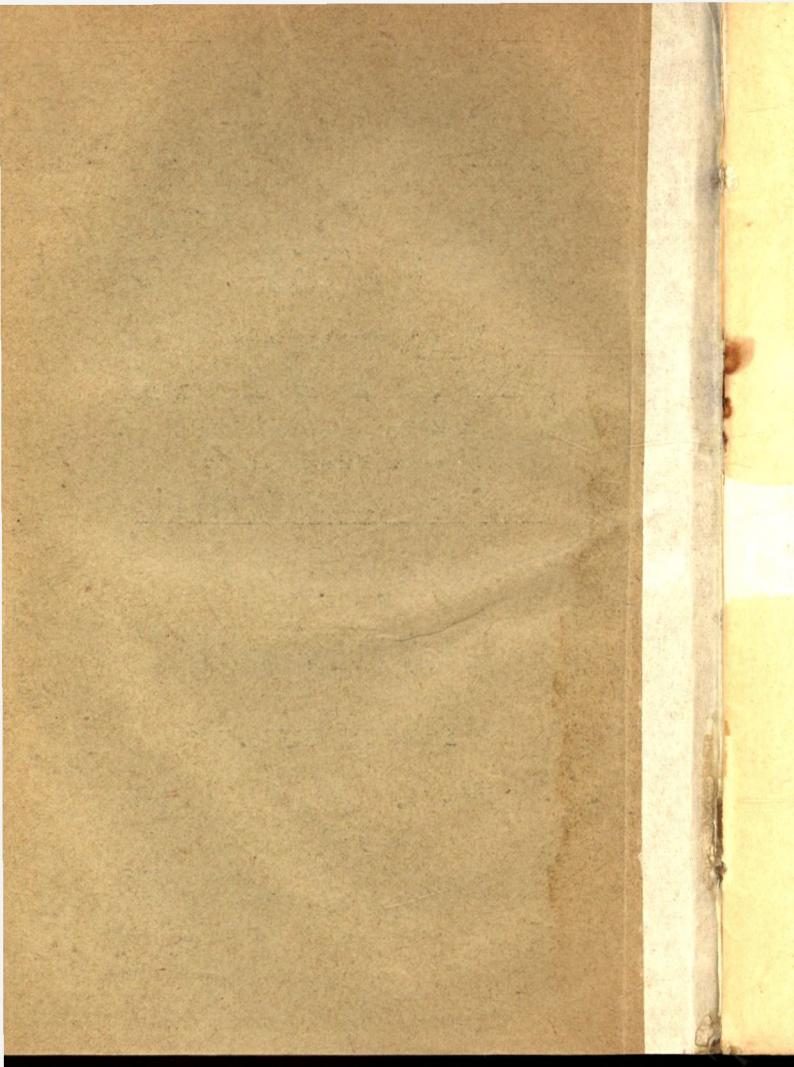
HEINRICH GUSZTÁV

1523-1524. sz.

40 fill.

FRANKLIN-TÁRSULAT

BUDAPEST

gyam 400

MAGYAR ELEMÉK A NÉMET KÖLTÉSZETBEN

IRTA

HEINRICH GUSZTÁV

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1909

ZALA MÓR

ENEMO. ÉS KÖNYVKERESKEDELEM
IFRÉZ-KÖRUT 2. * (TELEFON 82-84)

150877

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

Magyar elemek a német költészetben.*

I.

Ezer esztendeje laknak magyarok és németek mint tözsomszédok egymás mellett, rendszerint békés és barátságos, sokszor szövetséges viszonyban, melyet azonban gyakran, ha nem is huzamosabb időre, megszakít a két nép ellenségeskedése a csata mezején, vagy viszálya a politika terén. A honfoglaló magyarok föllépésétől és szent István államalkotó intézkedéseitől fogva egészen a jelenkorig számtalan az érintkezés köztünk és szomszédaink közt, a kik folyton figyelemmel és főleg a középkor vége óta általában igaz rokonszenvvel szemlélik úgy külső ellenségekkel szemben, mint a kultura szolgálatában folytatott szakadatlan küzdelmeinket. Nagy királyaink és hadvezéreink dicső tettei bámulatra ragadják őket is, latin nyelv-

* A Magyar Tudományos Akadémia 1903. május 10-ki LXIV. ünnepélyes közülésén felolvasott tanulmány.

ven dolgozó jeles tudósaink működését a legnagyobb elismeréssel méltányolják. Később hazánk néprajzi kuriozumokkal is kedveskedik a külföldnek, huszárokkal és csikósokkal, betyárokkal és cigányokkal, a végtelen puszták bájjaival, a délibáb enyelgő játékaival. De a magyar lélek és szív világa századokon keresztül ismeretlen marad a németek előtt, hisz alig ismertük mi magunk is, a német költészet pedig egészen a XVIII. század végeig nem igen tud rólunk.

A mi a középkori német költészetben magyar dolog van, csak puszták nevek, melyekhez nem fűződik mélyebb fölfogás, rendszerint világos képzet sem. A német hősmonda megalkotásához kétségtelenül hozzájárultunk, de közreműködésünk köre és súlya, számos alapos kutatás ellenére még mindig nem állapítható meg a részletekben; a mythikus Klingsor, a ki a wartburgi dalnokversenyben az ördög szövetségese gyanánt szerepel, csak a németeknél is rendkívül népszerű Magyar Szent Erzsébet révén lett magyarországi dalnokká; a történeti népdal pedig, mely dicsőíti Hunyady János megváltó győzelmeit és kesergi II. Lajos gyászos veszét a mohácsi síkon, verses alakja ellenére csak történetírás, nem költészet. A történeti népdalt általában nem költői jelessége teszi fontossá, hisz e szempontból többnyire jelentéktelen mű-

vek. hanem kortörténeti közvetlensége. A tények pontosságában nem vetekedhetik az okirattal, de megadja nekünk (a derék Schmeller szavaival), a mit az okirat nem igen adhat, a fényt és az árnyékot, a melyben a személyek és események a kortársak véleményében tükröződnek. Azért bátran állíthatni, hogy a történeti népdalok, melyek a műköltészet rimes krónikái mellett a népköltészet lyrai krónikáinak nevezhetők, valóságos tükrei a történelemnek és népléleknek, melyek abban is értékesek, a mit elmondanak, abban is, a mit elhallgatnak, valóságos «vox populi», mely letünt századok hangulatába, rokon- és ellenszenveibe, világelfogásába és világtudásába mélyen enged bepilantanunk. Mennyit adnánk érte, ha reánk maradt volna egy-egy történeti népének Attiláról, az Isten ostoráról, a német hősmondának e kedveltjéről, vagy Árpádról, a honalapítóról, a magyar hősmonda főalakjáról! Pedig kétségbe nem vonható, hisz számos adat bizonyítja, hogy a német nép ezekről is mesélt és énekelt, de a legrégibb német történeti népdal, mely reánk maradt, jóval későbbi eseményről, a nikápolyi csatáról (1396) szól és ezzel azonnal fölismeri nemzetünknek azt a világtörténeti szerepét, melyet a török hódító ellen viselt védő harcaival századokon keresztül oly fényesen betöltött. Ez eseményekkel meg is vál-

tozik a németek hangulata a magyar nemzetel szemben: míg ugyanis a XVI. század közepéig többnyire ellenszenvvel sőt gyűlölettel tekintenek reánk, mert még mindig a kereszténység ellenségeinek és a portyázó pusztítónak utódjait látták a magyarokban, Budavár elestével megváltozik a közhangulat, mert csakhamar belátják, hogy Magyarország a keresztény Európa végvára, melynek hősi küzdelmei, nemcsak a legnagyobb bámulatot keltették, hanem a legmelegebb rokonszenvre és hálára is méltók.

Csak történetírók, akik legnagyobb részt csupán anyagot tartalmaznak, a rimkrónikák szerzői is, így az osztrák Seifrit Helbling a XIV. század végén és a stájer Ottacker, a ki a XIII. század elején meghalt, utóbb Beheim Mihály, a ki 1474 körül halt meg, és Suchenwirt Péter a XIV. század második felében, a kik maguk is érintkeztek magyarokkal, részben hazánkban jártak is. Őket első sorban csak az események érdeklik, de azért sok érdekes adatot és vonást szolgáltatnak a régi magyarok jellemzéséhez is. E jellemzés kezdetben, mikor még a félelem elvakítja szomszédainkat, túlnyomóan ellenszenves; utóbb, midőn jobban megismernek bennünket, kedvezőbb véleményeket és ítéleteket is hangoztatnak. Hogy a magyar nemzetet igazán ismernék, arról szó sem lehet, de egy főjellemvonását gyorsan megértik és nagy

helyesléssel ismétlik, hogy t. i. a magyarok szívósan ragaszkodnak nemzeti szokásaikhoz és intézményeikhez s ez okból nem nagyon kedvelik az idegeneket.

Tehát a német költészet nem tud a magyarokról az egész középkoron át semmit. Igaz, hogy Bánk-bán történetét a XVI. század óta ismételve dolgozták föl német költők egészen Grillparzerig, a ki 1828-ban írta Bánk-tragédiáját. De mind e költőket, talán, legalább részben, az egy Grillparzer kivételével, a Bánk alakjában és sorsában nem a magyar elem vonzotta, hanem maga az emberileg érdekes és meglepő történet, hogy egy nemesszívű király nagylelkűen megbocsát neje gyilkosának, mert a királyné bűnös volt és megsemmisítette a gyilkos hazafi boldogságát. Sem a német Hans Sachs, a ki 1561-ben írta Bánk-tragédiáját, sem az angol William Lillo (+1739) és a többi feldolgozók nem találtak e történetben, a szereplők nevein és a színhelyen kívül, semmi magyart, hisz a források, melyekből merítették, a latin Bonfinius vagy D'Ussieux igen elterjedt francia novella-gyűjteménye, sem szolgáltatnak magyar életet és még Grillparzernél is, a ki nagyszabású színműveiben mélyebben fogta föl a történeti anyagot és érzékkel birt a nemzeti jellemvonások iránt, a magyar világ rajza a lélektani problema mellett teljességgel aláren-

delt szempont. Hiszen a nagy osztrák dráma-költő darabja voltaképp nem is Bánk-tragédia, bár hőse névleg a történeti Bánk-bán; és hogy e finom jellemzés és mély fölfogás által kitűnő művet nálunk még ma sem tudják igazán megérteni és nagy költői értéke szerint méltányolni, kétségtelenül első sorban onnan van, hogy mindig Bánk hagyományos tragikumát keresik benne és folyton Katona József tragédiájával vetik egybe, melyhez pedig semmi köze. Grillparzer-nél Bánk nem öli meg a királynét, kinek öcsse nem követ el erőszakot a bán nejein, — tehát a Bánk-tragédia alapmotívumai hiányzanak, melyek nélkül valamely színmű csak úgy nem lehet Bánk-darab, mint nem Hero és Leander-darab az oly dráma, melyben nem a tenger választja el a szerelmeseket egymástól. Ha Grillparzer Shakespeare vagy későbbi írók példájára a cselekvényt Aragoniába teszi át, a királyt Alfonzónak és főtanácsosát Don Pedrónak nevezi, senkinek sem jutott volna soha eszébe e darabban a Bánk történetét keresni vagy fölismereni.

De térjünk vissza még egy perczre a multba. Hogy a német költészet nem foglalkozott velünk a letűnt századokban, annak főoka saját irodalmunk fejlődésében keresendő, valamint abban, hogy a külföld nem tudott semmit nemzeti költészetünkről, melyet magunk is csak

nagyon felszínesen és hézagosan ismertünk. Hiszen igen jellemző például, hogy Herder, mikor egyetemes népköltési gyűjteményét szerkesztette (1778), képes volt a morlakok és esz-kimók népies költészetéből közölni mutatványokat, de magyar népdalt nem tudott fölku-tatni; hisz ez időben magunk sem igen tudtuk, hogy van saját népünknek is értékes és föl-jegyzésre méltó költészete. Nem csoda, hogy Herder nem bízott a magyar nemzet fönnmara-dásában, melyben saját honfitársaink közül is ép a legjobbak és legnemzetiebbek ismételve erősen kételkedtek. Egészen a XVIII. század utolsó két-három évtizedéig nem is tudok né-met költői terméket, mely tárgyát a magyar világból merítené vagy e világot rajzolná. Schil-ler tervez ugyan egy Attila- és egy Martinuzzi-tragédiát, de kora halála meghiusította e művek létrejöttét, és így a XIX. századot megelőző időből csak jelentéktelen osztrák színműveket említhetnék, melyekben magyar ember rend-szerint csak mint érdekes néprajzi kuriozítás szerepel, vagy egyéb szerény, többnyire alka-lomszülte magyar vonatkozás akad. Ilyen pl. Brockmann János híres bécsi színésznek (1745—1812) «Hattyú Ilona, a kecskeméti özvegyasz-szony» (1788) című vígjátéka, melyet Meisl Károly (1775—1853) még 1825-ben átdolgozott «Die Witwe aus Ungarn» címmel. A darab

Bécsben játszik és cselekvénye elég egyszerű. Karvas uram magyar nemes leányát, Hattyú Ilona özvegyet, a bolondulásig szeretik a hetven éves Wisthoven gazdag bécsi magánzó, és ennek unokaöccscse, Vilmos, a kinek szerelmét a hölgy viszonzozza. Minthogy Vilmos, atyjának végrendelete értelmében, elesik vagyonától, ha nagybátyja és gyámja akarata ellenére nősül, a szerelmes pár a legnagyobb veszedelemben forog, mert az öreg Karvas kikoszarazza az ifjút és a gazdag Wisthovenhez kényszeríti leányát. Barátjai hiába iparkodnak az öreget, a ki szerelmes hóbortjában igen bolondul viselkedik, észre téríteni és a fiatalok már is teljességgel kétségbe esnek, midőn egy okos barátjuk tanácsára cselhez folyamodnak. Ilona, a szende, szerény, engedelkeny hölgy, a ki ép ezen tulajdonságaival bájolta el az öreget, tűzzel adja az elevent, a bőbeszédűt, a követelőt és olyan asszonynak ígérkezik, a ki a legnagyobb mértékben megrémíti imádóját. Azonfelül katonatiszt öccsének öltözve halálos félelembe ejti Wisthoyt, a ki végre csak úgy tud megszabadulni félelmetes arájától, hogy Vilmosnak nemcsak egész vagyonát, mely kezei közt van, kiadja, hanem fölébe még tízezer forintot fizet neki azon föltétel alatt, hogy az ördögös magyar hölgyet rögtön nőül veszi. Igen sovány cselekvény, mely azonban száz évvel ezelőtt

nagy tetszést arathatott, mert hiszen egy csinos színésznő, mint huszártiszt, ma sem téveszti el hatását az úgynevezett művelt közönségre. Az alakok különben teljességgel típusok, és még a két magyar alakon sincsen eredeti vagy egyéni vonás. Az irodalmi vagy æsthetikai érték nélkül szükölködő darab csak is annyiban érdekel említést, hogy némi szerény kapcsolata van hazánkkal, melyről egyetlen rossz szó sem esik a darabban. A mennyire egyes célzásokból ítélhetni, minden szereplő rokonszenvez a magyarokkal, és az öreg Celadon, arájáról szólva, hangsúlyozza, hogy az erkölcsök züllése még nem jutott el Kecskemétre. Karvas és Ilona szerepe természetesen tele van magyar szókkal és fordulatokkal, melyek többnyire egészen helyesek, de sok bennük a sajtóhiba. Feltűnő, hogy e magyar kifejezések nincsenek lefordítva németre, mint például a következő darabban, mely egyebekben a Brockmann vígjátékának mindenkép méltó párja.

Ezen darab címe «Der Ungar in Wien», eredeti vígjáték három felvonásban, és 1773-ban jelent meg Bécsben nyomtatásban. Szerzője, Marinelli Károly (1744—1803), népszerű bécsi színész és huszonkét éven keresztül a lipótvárosi színház igazgatója volt, mely érdemeért utóbb nemességet nyert. A darab természetesen igen kezdetleges termék, mely sem vékony cse-

lekvényével, sem tipikus alakjaival, sem vastag moralizálásával nem kelthet mélyebb érdeklődést. Tárgya egy szegény, magára hagyatott nőnek szomorú sorsa, a kit egy oldalról elragalmaznak és ok nélkül üldöznek, más oldalról pedig rosszra csábítanak és erőszakos csellel meg akarnak rontani. A szerelem nem játszik szerepet e darabban, mely a kor ízlése szerint tele van megható jelenetekkel és erkölcsi fejtegetésekkel. Az ellenséges pártok között és fölött áll a címzhős, «Herr von Tiszteleti», a ki úgy látszik (mert társadalmi állása kissé homályos) a magyar kormány szolgálatában időzik Bécsben. A szerző mindenképen ideális alaknak rajzolja: nemes, bátor, jószívű, önfeláldozó. Ő menti meg az üldözött ártatlanságot, még pedig a legnagyobb önzetlenséggel, mert csak tiszteli, de nem szereti a szegény nőt, de azért, midőn a cselekvény fordulata a nő érdekében üdvösnek tünteti föl, hogy férje legyen, Tiszteleti csupa önfeláldozó nemesszívűségből kész őt nőül is venni. A régi vígjáték sablonja szerint párja, de egyúttal bohózatos torzképe, Istók nevű inasa, a ki ép oly derék, jószívű és bátor, mint az ura, csakhoggy rögtön hajlandó ütni és vagdalni és nagyokat káromkodik, még pedig mindig magyarul. Szerepe tele van magyar szókkal, fordulatokkal és főleg közmondásokkal, melyeket Istók maga nyomban németre

is lefordít, rendszerint igen ügyesen. Egyébként is a darabnak tisztességes és vonzó jellemű alakjai Magyarországról és a magyar nemzetről mindig a legnagyobb tisztelettel és szeretettel, sőt magasztalással szólnak, míg az ártatlanságnak elvetemedett üldözői, tehát az ellenszenves alakok, megengednek maguknak egyszer-más-szor egy kis magyar-ellenes megjegyzést, melyet azonban a jó emberek, hivatkozással saját tapasztalataikra és a magyar nemzetnek úgy a törökök ellen viselt dicső háborúban, mint Ausztria megmentésében szerzett halhatatlan érdemeire, nyomban erélyesen visszautasítanak.

Egészen másképp alakulnak a viszonyok a XIX. század elején. A francia forradalom hatásai, a napoleoni világuralomnak fenyegető veszedelme, a népeknek az elnyomatás súlya alatt nemzeti öntudatra ébredése, a közlekedési eszközöknek bámulatos tökéletesedése közelebb hozzák a nemzeteket egymáshoz és Magyarország, hatalmasan föllendülő irodalma és imponáló alkotmányos küzdelmei révén, folyton fokozódó mértékben vonja magára a külföldnek, első sorban a német népnek figyelmét és rokonszenvét. Ez új korszak legelső figyelemre méltó terméke a fiatal Körner Tivadar Zriny-drámája, mely 1812. december 31-ikén került első ízben Bécsben óriási hatással színre, sokáig tartotta magát a színpadon és egy ideig nálunk is ked-

volt darab volt. Persze, Körnernek sem volt célja a magyar világot és a magyar lelket rajzolni darabjában; sőt mintaszerű tragédiát sem akart írni. Már kortársai fölhozták darabja ellen, hogy Zriny tragikumuma nem kifogástalan, nálunk pedig főleg azért is hibáztatták művét, hogy alakjai nem magyarok. A költőt e kettős vád bizonyára legkevesébbé sem bántja, ha ugyan tudomást szerez róla. Neki e darab megírásánál egészen más célja volt. Nemzete lealázva, megfojtva, megsemmisítve hevert a gyűlölt világhódító zsarnok lábainál, a ki most útnak indult Oroszországba, hogy Európának utolsó, még le nem igázott népét is bilincsbe verje. Most vagy soha! ez volt ekkor a németek álláspontja. Vagy sikerül most az összes nemzeti erők összpontosításával, a legnagyobb áldozatok árán is, a nemzet felszabadítása — voltak igen kitünő férfiak, a kik ennek a lehetőségében erősen kételkedtek, — vagy finis Germaniae! Körner lángoló dalokban izzó lelkesedéssel tette lázított honfitársait és nem győzte ismételni, hogy a németeknek mindenüket, boldogságukat és életüket is áldozatul kell hozniok a haza oltárán, hogy a zsarnok megsemmisítése sikerüljön. Ily szellemben és ugyane célra akarta fölhasználni a költészetnek leghatásosabb eszközét, a színpadot is, és keresett tárgyat, mely a hazáért való nemes és önzetlen önfeláldozás magasztos

eszméjének megtestesítésére alkalmas volna. Luther járt az eszében és Themistokles és a világtörténetnek egyéb nagy alakjai; és jellemző, hogy céljának teljesen megfelelő alakot, esetleg Kisfaludy Károly figyelmeztetésére, csak a magyar történetben talált, véletlenül történetünknek ugyanazt a kimagasló hőstét, a kit a XVII. századnak legnagyobb magyar epikusa is dicsőített, még pedig — sok tekintetben hasonló viszonyok közt — rokon szellemben, mert nála is, félre nem ismerhető politikai célzattal, nemzetéért és hazájáért áldozza föl magát Zrinyi. Hogy a szigeti epizód epikus földolgozásra alkalmasabb tárgy, ezt lehet vitatni, még pedig nyomós okokkal; de bizonyos, hogy Körner művét, ha eposz, nem olvasta volna senki, míg a Zriny-dráma, könnyen fölismerhető gyöngéi ellenére is, méltán sorakozik a német nemzeti költészetnek azon történeti jelentőségű hatalmas termékei közé, melyek a tizenkettedik órában a kétségbeesett nemzetbe új lelkesedést, odaadást, önfeláldozást öntöttek. Hogy Körner a Szulejman alakjában voltakép Napoleont rajzolta, ezt már a kortársak is észrevették, és e mellékes célzat természetesen csak fokozta a darabnak színi hatását.

De magyar világot, magyar jellemet, magyar szellemet nem akart Körner e darabban rajzolni. Ilyenre akkor magyar költő sem volt igen ké-

pes; a 21 éves tapasztalatlan és hazánk életében tájékozatlan német költőnek ez még kevésbé sikerülhetett volna, ha ily célra törekszik is. Nem sikerült ez már két évtizeddel Körner előtt a Wieland tanítványának, a sváb születésű Werthes Frigyesnek sem, a ki 1784 től 1791-ig a pesti egyetemen az æsthetika tanára volt és 1790-ben adta ki Zrinyi-drámáját, mely még ugyanazon évben megjelent magyar fordításban is; — és nem sikerült a magyar származású, de teljesen német műveltségű Pyrker Lászlónak sem, a ki szintén még Körner előtt, 1810-ben, a magyar történetnek három epizódját, köztük — Hunyady László halála és Kis Károly meggyilkolása mellett — Zrinyi halálát is, halvány történeti színművekben földolgozta, melyek nem tesznek tanúságot szerzőjük drámaírói hivatottságáról, soha sehol színre nem kerültek és úgy a külföldön, mint nálunk teljességgel hatástalanok maradtak.

Es sem történeti, sem költői szempontból nem érdemelnek nagyobb figyelmet azok a hevenyében, megrendelésre készült alkalmi színművek sem, melyek ez időben létrejöttek és az alkalmat, mely őket szülte, túl nem élték. Ilyenek Girzick Xavier pesti német színésznek Szent István-drámája (1792), melyet Katona József dolgozott át a magyar színpad számára (1813); ilyenek Kotzebue Ágost alkalmi apróságai: «Magyarország

első jóltevője» (1812, a pesti új német színház megnyitására, zenével Beethoven Lajostól) és «Béla menekülése» (1813); ilyen a már említett Meisl Károly bécsi írónak Karolina királyné koronázási ünnepélyére írt történeti színműve: «Bajor Gisela, a magyarok első királynéja» (1825), mely fényes ünnepélyek kapcsán Pozsonyban színre került, de utóbb Bécsben is nagy kedveltségnek örvendett; — ilyen Schröer Tóbiás Gottfried (írói néven Christian Oeser, 1791—1850) dramatizált korképe «Leben und Thaten Emmerich Tökölys und seiner Streitgenossen. Historisches Drama von A. Z.» (1839), mely a magyar protestantismus élet-halálharczát a bécsi udvarral eleven és vonzó, de szerkezeti egység nélkül szükölködő képekben rajzolja, — és hasonló más termékek, melyek a pillanatot szolgálták és a pillanattal eltűntek, — könyvészeti ritkaságok, melyek nem követelhetnek maguknak helyet a költészet történetében.

II.

Az első német költő, a ki valóban megértette és a költői alakítás magaslatára tudta emelni a magyar világot, a ki belepillantott a magyar lélekbe és átérezte a magyarság százados fájdalmát — az osztrák-német származású és magyar születésű Lenau Miklós (1802—1850) volt. A csatádi ünnep, mely 1902-ben, születésének százados évfordulóján, a magyar nemzet őszinte rokonérzésével végbement, nemcsak hazánkban, hanem a külföldön is, első sorban természetesen Németországban, újból és fokozott mértékben fordította a közfigyelmet e boldogtalan nagy költőre, a kit mi magyarok a miénknek szeretünk tekinteni, de a kiről a németek semmi szín alatt nem hajlandók lemondani.

Talán megünnepelehetjük volna századik születése napját a nélkül, hogy emlékét a napi politika ingoványába lerántsuk. Hogy a viszonyok bennünket erre részben csábítottak, részben kényszerítettek, nem igen csodálkozhatunk rajta,

ha ünnepünk visszhangja német földön erősen a nemzetiségi viták áldatlan terén mozgott és részben éles elfogultsággal fordult ellenünk. Magyar volt-e Lenau, vagy német? Ez a jubilaum-évi, egyébként épen nem értékes Lenau-irodalom főproblemája, mely elől akkor sem volna helyes kitérnünk, ha ebben a vitában mi lehetnénk a vesztes fél.

Pedig úgy vagyok meggyőződve, hogy nem az vagyunk, mert a kérdés nem is olyan egyszerű, a milyennek első pillanatra tetszik. A németek egyszerűen úgy okoskodnak, hogy a költő atyja Ausztriából ide származott német ember, anyja pedig egy óbudai, természetesen szintén német polgári család sarja volt, — szülei németek voltak, ennek következtében Lenau maga sem lehetett más, mint német, és mi magyarok alaptalan, hiú ábrándban tévelygünk, midőn a XIX. századnak egyik legnagyobb és legsajátosabb lyrikusát bármi réven a magunkénak véljük tekinthetni. Ezt a primitív okoskodást már néhány évvel ezelőtt (1898) túlliczitálta Roustan Lajos, Lenau jeles francia életírója, a ki a Niembsch-család nevének és esetleg származásának réven szláv elemeket is keresett és természetesen talált Lenau egyéniségében és költészetében, és Meyer Rikárd, a XIX. századi német irodalomnak inkább szellemes mint alapos történetírója, csatlakozott e fölfogáshoz.

A szülők nemzetiségéből és kizárólag ebből vont következtetés annyira kezdetleges és naiv, hogy első pillanatra igen valószínűnek, sőt meggyőzőnek tetszik; de csakis első pillanatra. Máris gyanussá válik, ha kérdezzük, vajjon közömbös dolog-e, hogy német szülők gyermeke Bécsben vagy Párizsban, az Ohio partjain vagy a magyar Alföldön születik és nő fel?

Világos, hogy a szülék nemzetisége, valamint egyéb, testi és lelki tulajdonságaik csak *egy* momentum a születendő gyermeket megalkotó elemek sorában; — ép oly fontos, sőt lelki életére még fontosabb az a másik elem, mely születése földjéhez fűződik és melyet rövidség kedvéért nemzeti geniusznak akarok nevezni. Igaz, hogy ez a nálunk túlságosan elcsépeelt terminus eddigelé kissé homályos fogalomnak szolgál megjelölésére; de a fogalom maga voltaképp nem is oly homályos, a milyenné a kérdéses terminusnak pazar és sokszor helytelen alkalmazása tette. Egy szellemes társunk évekkal ezelőtt igen érdekesen kifejtette, hogy a nemzeti geniusz a nemzeti nyelv. Bizonyos, hogy ez a dolog veleje; de azért ez a meghatározás mégis nagyon szűk. Nemzeti geniuszsza csak akkor magasodik és izmosodik a nemzeti nyelv, ha a hazai föld talaja és levegője, ha a nemzeti multnak gyászos és dicső emlékei, a nép sajátos eszejárásának és képzeletének termékei

is hozzájárulnak. Mennyi írónk volt és van ma is, a ki magyarul írt vagy ír, de a kit a nemzeti geniusz egyáltalában sohasem érintett, még kevésbbé ihletett! Mennyi lelkes magyar hazafi él Kárpátok és Ádria közt, a ki nem tud magyarul, de lelkestől-testestől egynek érzi magát a magyar nemzettel! és hány lelkes ellenségünk van itthon és határainkon túl, a ki kitünően bírja a nemzeti nyelvet! És hogy Lenau esete visszatérjek: hány tiszta ősgermán van ebben az országban, a ki már alig tud beszélni gyermekeivel és unokáival, a kik lelkes, rajongó magyarok és főleg az ifjúságnak izzó éveiben némi szánalommal tekintenek atyjukra és nagyatyjukra, a kik, szegények, még mindig csak németek!

Tehát Lenau szüleinek nemzetisége — az anyjáé különben többé-kevésbbé kétes és korának nemzetiségi viszonyai szerint könnyen meg sem állapítható — bizonyára fontos elem a fiú lelkiületének megalakulásában; de azt egymaga nem dönti el, hogy gyermekök magyar volt-e vagy német és esetleg: mennyiben volt az egyik és mennyiben a másik, mert kétségtelen, hogy mind a kettő volt.

Lenau elméje 1844-ben borult el és a boldogtalan költő voltaképp ekkor lépett ki az élők sorából. Noha tehát csak 1850-ben halt meg testileg is, bátran mondhatjuk, hogy 42 évet élt. És

ez életkorának teljes felét hazánkban, mely neki is hazája volt, töltötte, még pedig e rövid életnek első felét, gyermek- és ifjúéveit, mikor a lélek annyira fogékony a környező világnak minden legkisebb hatása iránt, úgy hogy csekély túlzással állíthatni, hogy az ember huszadik életévében teljesen készen van. A további évek még módosíthatják, esetleg többé-kevésbé át is alakíthatják jellemét, de az ember magva megvan és lényegében megmarad egészen a sírig.

És mit mutat Lenau egyénisége és költészete, mely egyéniségének leghívebb nyilvánulása?

Életének első felét magyar földön töltötte a költő, legnagyobbbrészt az Alföldön vagy az Alföld tőszomszédságában. Gyermekéveinek döntő benyomásait a budai és tokaji hegyek alján szívta magába; iskoláit Budán, Magyar-Óvárt és Pozsonyban járta, jórészt túlnyomóan németajkú városokban, a melyek azonban nem Thüningiában, hanem Magyarországon feküdtek. Ismerte ezt a földet, melyet előtte sem magyar, sem és még kevésbé német költő nem méltatott figyelmére; ismerte, mint bármelyikünk, nemcsak «érdekes» specialitásait, a huszárokat, a verbunkost, a cigányokat, a szegénylegényeket, a csárdást, melyek költészetében oly nagy szerepet játszanak; ismerte a magyar föld és ég minden sajátos báját, hisz e földnek költői szépségeit ő fedezte föl; ismerte hazánknek ziva-

taros multját és szomorú állapotát a XIX. század első két évtizedében, és tudta, hogy van önérzetes, szabad férfiúhoz méltó alkotmányunk, melyet az abszolutizmus kiirtani szeretne; ismerte népünket, melyről sokszor annyi szeretettel és bámulattal nyilatkozik; ismerte a magyar zenét, mely legmélyebbb hatással volt lelkére és melyet oly megragadó művészettel tudott megszólaltatni kedves hegedűjén. A hol alkalm nyílik, nemcsak a bécsi rendőrséggel és cenzurával szemben, hangsúlyozza magyar voltát; jobb tudása ellenére, magyar nemesnek mondja magát és midőn már híres német költő és lelkében megtört, boldogtalan ember volt, fájdalommal szívvel sóhajt föl, hogy szeretne oly tősgyökeres, oly tüzes, oly naiv, oly huszárosan vitéz és nemes szívű lenni, mint a milyenek a magyarok. A költészet múzsája is e földön csókoltta első ízben homlokán, talán már Tokajban, a hol egy magyar leány iránt gyúlt első szerelemre, de mindenesetre Magyar-Óvárt, — és hogy magyarul tudott, ha nem is úgy, mint Arany János, erről megnyugtathat már hazai iskoláztatása, még a XIX. század első harmadában is. (A II. grammatikai osztályban 1813-ban, 10 éves korában, még «kezdő magyar»-nak mondja bizonyítványa, a IV. osztályban 1815-ben, 12 éves korában, a magyarból már «eminens» volt). Anyjához írt leveleit több ízben így írja alá: «édes fia

Miklós» és sokszor sző beléjük magyar szókat. Midőn német földön legjobb hívei, a sváb költők körébe lép, ezek sohasem tekintik másnak, mint magyarnak és a hírnévre emelkedett német költőt is mindig csak magyarnak, magyar bárónak nevezik; Schwab Gusztávnak kis Ludwig fiát minden levelében Lajosnak nevezi és betegségének lázas álmaiban magyar királynak képzeletében, magyaros hangsúlyozással és kifejtéssel beszél németül és folyton emlegeti a rég elhagyott magyar hazát.

És költészete telítve van a magyar föld és magyar világ tarka elemeivel. Huszárok és cigányok és betyárok, az alföldi puszta változatos képei és tüneményei, a magyar zene és táncz, a Rákóczy-dal akkordjai föl-föltűnnek nyugtalan képzeletében, még pedig, a mi igen jellemző, nemcsak talán ifjúkori verseiben, hanem eleven élete utolsó napjáig; hiszen «A rabló a Bakonyban» és «Miska a Marosnál» legutolsó költeményei közül 1842-ből való, «A parasztok a Tiszánál» meg éppen utolsó öntudatos évének, 1844-nek, késő terméke. És e hazai képeket a legmegkapóbb igazságnak, az átélt és átérzett valódiságnak egész bűvös ereje hatja át. Sehol semmi csinálmány, semmi sallang; a hazai világ és élet elemei sehol sem szerepelnek színi fölczifrázás gyanánt, mint sok utánzójának, főleg osztrák tanítványainak magyar tárgyú verseiben,

a kik azt hiszik, hogy a magyar világot vagy a magyar lelket szólaltatják meg, ha költeményök hőségé egy vitéz huszárt vagy egy kóbor cigányt tesznek. És a Lenau költészetének e magyar és magyaros jellege még ott is félreismerhetetlen, a hol a tájat, mely lelki szeme előtt lebegett, meg nem nevezi; sőt, a hol biztosan tudjuk, hogy az illető költemények nemcsak idegenben, de idegen hatások közreműködésével keletkeztek.

Ilyenek, hogy csak a legszebbeket említsem, lyrájának legbájosabb remekei, a «Nádi dalok» és az «Erdei dalok», melyeket magyar ember el nem olvashat, hogy Alföldünk borongós világát, bájos képeit és végtelenségében elandalító egét föl ne ismerje bennök. Ezt jól kiérezte a leghivatottabb bíráló, Petőfi Sándor, a ki találóan jegyezte meg, hogy Lenau német nyelven írt, de német költeményei magyar hatásuak. És e magyar érzesű és magyar zamatú verseket áthatja szívünk mélyét érintve az a borús hangulat, a fájdalomnak az a feneketlen tengere, a sóvárgásnak az a határt nem ismerő mélysége, melyet magyar népünk költészetéből és zenéjéből oly jól ismerünk és mely a magyart még akkor sem hagyja el, ha az önfeledés perczeiben zabolátlan, széles jókedv ragadja magával. Ha a magyart három század óta első sorban az jellemzi, hogy lelket rázó hegedűszó mellett «sírva

vigad», akkor Lenau, kinek a legtisztább boldogság pillanatában is majd megszakad a szive gyötrelemtől, oly magyar ember, mint legmagyarabb költőink bármelyike. Sokszor idézték Lenau egyik költeményét, melyben elmondja, hogy a tenger, az Alpok és Beethoven voltak legnagyobb mesterei. A magyar Alföldet nem említi; helyesen, mert ez nem volt mestere, ez lelkének és egyéniségének magva, emberi és költői egyediségének igazi énje volt.

Íme, csak néhány futólagos vonás Lenau jellemzésére. Mit bizonyít ezen adatokkal és tényekkel szemben, hogy atyja osztrák-német, anyja pedig magyar-német volt? Az ember sok mindenfelét örökölhet szüleitől, de egyéniségének nemzeti jellege nem egyszerűen az öröklés terméke; függ az sok egyéb momentumtól is. Vajjon mit örökölt Lenau kétségtelenül szüleitől? És itt a német írónál egy rendkívül sajátos logikátlanságra találunk. A költő német volt, mondják, mert szülei németek voltak; de jellemének és kedélyének ellentétes, beteges vonásaira, szerintök, szülei nem voltak legkisebb befolyással. Lenau ifjukurától neurasthenikus volt, mondják; lehet, sőt valószínű; de hogy ezt a neurastheniát honnan vette, erről hallgatnak.

Lenau ezt maga jobban tudta és találóan mondta, hogy boldogtalansága már születése

előtt kezdődött. Igaza volt. Atyja féktelen kicsapongásainak esett áldozatul, már 29 éves korában; anyja már hónapokkal az esküvő előtt szíve alatt hordta első gyermekét és el volt arra határozva, hogy öngyilkos lesz, ha csábítója helyre nem állítja női becsületét. Szülei betegesen érzéki természetű emberek voltak; mégis azzal a különbséggel, hogy atyjában a lázas szenvedélyesség korlát nélkül tombolt, elnémitva a szív és ész intő szavát, míg anyját a határtalan, önféltáldozó, bizonyos tekintetben szintén beteges, mert szenvedélyes, az ész szavára nem hallgató anyai szeretet utóbb, első sorban nemesen érző fia szemében, megnemesítette. Ily szülék gyermeke volt Lenau. Atyját nem ismerte, mert alig ötéves volt, mikor árvaságra jutott; csak emléke lebegett élete végeig egész lénye fölött mint sötét, súlyos felhő, mely az élet szépségét és a földi boldogságot elfödte szeme előtt. Anyjának rajongó szeretete előlte benne az erős, férfias jellemet, még mielőtt ez megalkulhatott és megizmosodhatott volna: szenvedélyeinek, képzeletének, hangulatának játéka lett és maradt Lenau egész életén át. Hazátlanul és otthon nélkül bolyongott végig az életen — nem hiába vonzódott oly mély rokonszenvvel a cigányokhoz, nem hiába volt a bolygó zsidó költészetének kedvelt alakja. Semmiféle kötelesség nem feszélyezte soha, semmiféle élet-

czél nem vezényelte. Költő volt és az akart maradni kizárólag, nem hallgatva Goethe intő szavára, hogy a költészet kísérőnek való, de vezetőnek nem alkalmas. Csak a költészetnek kívánt élni és kész volt magát keresztre feszíttetni, ha ez áldozattal szép költői alkotáshoz juthat. Maga jegyzi meg, hogy a semmittevésnek e szeretete magyar vonás lelkében — persze «magyar» a XIX. század első két évtizedének tespedéséből, melyet ő e hazában átélt és átérzett.

A mint a gyermeki évek naiv öntudatlanságából kilépett, a mint körültekintett a szülei házban és a magyar hazában, tompa fájdalom vesz erőt rajta. Lenau a fájdalom költőjévé lesz, kinek költészetében a fájdalom a főtárgy és az uralkodó hangulat, még akkor is, ha valamely alkotását első pillanatra derültebb hang jellemzi. És ő sohasem játszik a fájdalommal, mint például Byron vagy Heine, kikkel előszerezett állítják egy sorba; neki a fájdalom borzasztó valóság, melytől, sehogysem tud megszabadulni és mely végre éltető levegőjévé, eszméinek, óhajainak, költészetének főforrásává lesz. Bámulatos és megkapó, hogy képzelete mily megdöbbenő leleményességgel fedezi föl mindenütt és mindenben e fájdalmat, mely pedig csak saját beteg lelkében honol. Mintha egyéni, élő és cselekvő ellenfele volna, úgy küzd vele, mert ez mindenüvé követi és minden

gondolatába és érzésébe befurakodik. Már magyar hazájában hatalmába keríti a költőt; innen elúzi Ausztriába, hol ijesztően fokozódik; hogy megszabadúljon tőle, siet a sváb földre legkedvesebb emberei közé, sőt a Niagarához és az újvilágnak szűz rengetegeibe, — mind hiába, nem tud megmenekülni legsajátosabb énjétől; azért visszasiet Európába, szerettei körébe, a kik lángoló ragaszkodással, de egyúttal borzalommal fogadják, mert első pillanatra észreveszik, hogy nagy útja csak még betegébbé tette; — és most is, a leggyöngédebb szeretet ölén, minden borkorból, minden hullámból, minden rokonszenvező szemből csak a fájdalom int feléje. Érzi és kimondja, hogy szívének egy húrja megszakadt. Már oly korban sejti és hirdeti, hogy meg fog örülni, melyben más emberek még a legnaivabb optimizmussal tekintenek az életbe és a boldogságnak kimondhatatlan áldásait és kincseit várják a jövőtől. Mennyit reménylünk mindnyáján az ifjúságnak boldog varázsa alatt az élettől! Lenau sohasem várt semmit, soha nem remélt semmit! Borzalommal tekintett vissza a múltba, legkevesebbet sem bízott a jelenben, a jövőre nézve pedig az örültek háza és az elhagyatott sír voltak kezdetől összes kilátásai és reményei.

Újabban divattá vált a költőnek e beteg kedélyét neurastheniának nevezni. Meglehet, hogy

az volt, hisz az elnevezés nem lényeges. De hogy valaki már ifjú-éveiben is ily mértékben legyen neurasthenikus, ez mégis csak úgy érthető, ha beteg lelkét szüleitől örökölte. És Lenau csakugyan, meggyőződésem szerint, nem német nemzetiségét örökölte szüleitől, hanem ezt a beteg lelkét, melyet aztán a túlságosan erős képzelet embere nem volt soha képes meggyógyítani, de még fékezni sem.

Régebben költészetének e leglényegesebb vonását világfájdalomnak nevezték és e révén ismételve kapcsolatba hozták Lenaut «legközelebbi rokonaival», Byronnal és Heinével. Ez igen felszínes fölfogás, mely legalább alapos módosításra szorul. Lenauban e feneketlen fájdalom valósággal azonos énjével, míg a gazdag és előkelő angol lord és a Gratiák neveletlen tanítványa többé-kevésbbé csak szellemes játékot űztek vele, mint egyébbel is, de sohasem voltak annyira rabjai, hogy még a boldogság perczeiben sem tudtak volna rajta győzedelmeskedni. Hogy mennyire magva a fájdalom Lenau költészetének, semmi sem mutatja, Byronnal és Heinével szemben is, feltűnőbben és tanulságosabban, mint a természetnek sajátos szerepe minden művében. Lenau lelket lehel a természetbe, mely költeményeiben élő, érző és mindenekelőtt szenvedő egyénné lesz. Nem az első költő, a ki a természetet individualizálja; de

senki, sem előtte, sem utána, nem tette ezt oly megragadó erővel, oly megkapó hangulattal, mint a magyar pusztának e boldogtalan fia. És mivel Lenau teljességgel alanyi költő, a ki nem tud énje fölé emelkedni, természeti képei is rendszerint beteg lelkének, fájós szívének tükrei. A természet fél, borzad, sír, kétségbe esik nála, — nagy ritkán mosolyog vagy ujjong, hogy csakhamar egy-egy meglepő fordulattal ismét visszaessék feneketlen fájdalmába. Minden melléktekintet, minden szándékos vonatkoztatás nélkül, tehát kerülve a hideg és rideg allegorizálást, mely csak néhány gyöngébb darabjában üti föl a fejét, lép nála a természet élő lény gyanánt élénk és érez és gondolkodik és akar, bánatos hangulatával magával ragadva az olvasót, a ki tiszta élvezettel merül el a természetnek ezen megelevenedett világában, mely mindig azonos a szerencsétlen költőnek földúlt lelki világával. Ez az, a mit világfájdalomnak mondanak; mondhatjuk mi is annak, csak hogy nem szabad a Byron lordnak egészen más forrásokból származó, sokszor kaczer világfájdalmából származtatni vagy vele azonosítani. Az angol költő összetűzött a társadalommal, ezért gyűlölettel és gúnynyal szemléli a földi intézményeket, melyeknek nyomorúsága világos eszének és nemes szívének fájdalmat okoz; ellenben békességet és megnyugvást ta-

lál a természetben, mely háborgó lelkét lecsöndesíti. Egészen máskép Lenaunál. Ő nem törődik sokat e földi dolgokkal, melyekhez sohasem értett és melyekkel szemben örökké gyámtalan gyermek maradt, — Lenau összetűzött az éggel és a végzettel, melyeket folyton vádol és még a természetben is csak fájdalomdúlta szívének visszfényét látja. Vágya és sóvárgása, reménytelensége és tompa fájdalma túlterjed e földi világon, amiről Byron csak elvétve és inkább esze, mint szíve háborgásából tud. Honan? és hová? és mi célra? — e kérdések foglalkoztatják Lenaut egész életében, ezekre keres feleletet az égen, a földön, a saját lelkében — és nem lelve feleletet, elmerül a fájdalmas kétségbeesés tátongó mélyében. Ha kapcsolatot keresünk számára az irodalom körében, nem mondhatjuk Lenaut Byron tanítványának vagy hívének, kinek világhatása alól bizonyára ő sem tudott egészen megszabadulni, de kívül mégis csak felszínes vizsgálatnál mutat töredékes egyező vonásokat; Lenau korának, azaz a német romantikának gyermeke, mely nálunk a Kisfaludyakat és Vörösmartyt is érintette és még Petőfi költészetében is felismerhető, bár egyiküknél sem a lényeges jellemvonás erejével. De azért mégis föltűnő sok a rokon vonás Lenau és Petőfi egyéniségében, életében és költészetében; e rokon vonások azon-

ban nem külső hatásokon, hanem egyéniségüknek bizonyos tagadhatatlan összhangzásán túl talán a közös magyar szülőföldnek is tulajdoníthatók.

Lenau lelkének feneketlen betegsége megérteti velünk életének zavaros és céltalan összevisszáját, tanulmányainak rendetlenségét és befejezetlenségét, filozofiai és vallási tépelődéseit, melyek nagyobb munkáinak tárgyát vagy háttérét teszik; megérteti velünk a nőkhöz való viszonyát is, mely utóbb a végzet sujtó hatalmával eldöntötte sorsát. Szüleitől örökölt magyar izű érzékisége hamar sodorta a gyermek ifjút a nő hatalmába és első komolyabb viszonya oly tragikus lefolyású volt, hogy a költő ez időtől kezdve, tehát kora ifjúságától élete végeig, nem tudott soha megszabadulni megszégyenítő csalódása keserveitől. Feltűnő és érthetetlen felfogás, melyet legújabban hangoztattak, hogy Lenau csak hiúságból dédelgette és fitogtatta volna ez első mély szerelmi fájdalmát, mikor nemcsak verseiből, melyek esetleg nem teljesen megbízható források, hanem bizalmas leveleiből és nyilatkozataiból is látjuk, hogy ez első mély csalódása mily örökké sajgó sebet ejtett szívéen. Mondhatjuk talán mi is, hogy dédelgette e fájdalmát, de csakis oly értelemben, hogy dédelgette szívét, mely egyetlen kétségtelen birtoka volt ebben az életben. És a nőkhöz

való utóbbi viszonya maga is bizonyítja, hogy e keservében nem volt semmi csinálmány, mint oly sokszor Heinénál, a ki különben szerelmi költészetének igaz alaphangját szintén első komoly viszonyának hajótöréséből merítette. Női szépség és női báj mindig a legnagyobb hatással voltak Lenaura, mint minden nemesen és mélyen érző férfiúra, és a szerelem boldogsága ismételve ragadta lelkét bűvös körébe. De Lenau, a ki otthontalanságának kínos érzetében lelke egész erejével vágyódott a családi tűzhelynek boldogító békéje után, nem merte soha kezét kinyújtani a feléje fordult csábító boldogság felé, mert a döntő perczben felébredt lelkében az ifjúkori szenvedélyesen szeretett leány, a ki őt megcsalta. Csak élete végén, midőn Löwenthal Zsófia hatalmába került, a ki minden nőnél nagyobb és végzetesebb hatással volt reá, ez egyszer mégis tört egyéniségének teljes energiájával a bájos és szellemes asszony meghódítására, — talán első sorban azért, mert másnak a felesége és az adott viszonyok közt elérhetetlen cél volt; ha szabad lett volna, betegesen tépelődő bizalmatlansága és első csalódásának eleven emléke valószínűleg ezen viszonynál is odavezetett volna, a hová az előbbiek és későbbiek vezettek: sok szenvedésen és lelki küzdelmen keresztül a melancholikus lemondásra. Hasonló volt Goethe viszonya Steinnéhez, a ki

szintén másnak volt a felesége és épp oly kevéssé volt hajlandó szíve birtokát megosztani férje és Goethe közt, mint Zsófia Lenauval szemben. De Goethe képes volt szenvedélyén győzedelmeskedni, mert szíve épp oly egészséges és erős volt, mint esze: míg a beteg Lenaut a mély érzésű Zsófiának gyöngédséggel vegyes kegyetlensége egyenesen az örülésbe sodorta.

Lelkének fájdalma Lenau rokonává tett mindenkit, a ki szenvedett, első sorban a szenvedő népeket, akár politikai, akár vallási zsarnokság okozta szenvedéseiket. A lengyelek szomorú sorsa izzó versekre lelkesítette; a szabad gondolkodás, érzés és hit üldözését szenvedélyes rhythmusokban és megragadó képekben ostorozta «Savonarola» és «Az Albigenzek» cz. nagyobb alkotásai-ban. Ezekben is, mint a még jóval alanyibb «Faust» és «Don Juan» címűekben, távol volt tőle a külvilágnak tárgyilagos rajzára való törekvés. Saját énjét öntötte bele ez alakilag félig epikus, félig drámai, de tartalmilag teljességgel lyrai keretekbe, melyeknek művészi befejezetlensége is nem költői erejének fogyatékos-ságából származik, hanem lelki életének minden korláton keresztül törő beteges ziláltságából, mely akkor is erőt vett rajta, midőn az üldözöttek és elnyomottak számára hatalmas rhythmusokban megkövetelte a földi lét legnagyobb kincsét, a szabadságot. Hisz a maga számára

sem tűrt meg egész életében semmiféle korlátot és művészetében is megvetette vagy semmibe sem vette az aesthetika szabványait. Soha sem tudta, nem is akarta magát, sem mint ember, sem mint költő fékezni. A szabadságnak ez a túlhajtott szenvedélyes szeretete talán szintén magyar vonás Lenau Miklósnak sok tekintetben rejtélyes, de mindig vonzó és megragadó, őszinte szeretetre készítő és mély szánalmat keltő nemes egyéniségében.

III.

Midőn Lenau a huszas években állandóbb tartózkodásra Bécsbe kerül, hol csakhamar érintkezésbe lép az írói körökkel, egészen új szellemmel találkozik, mely költői irányának nagyon kedvezett. A világbéke megkötése után az osztrák abszolutizmus kényelmesen elhelyezkedett a hosszas háborúktól elgyötört és elfáradt népek fölött és az irodalom sietett a maga részéről is támogatni és terjesztetni oly tendenciáit, melyek a szabadsággal nem álltak ellentétben és politikai szempontból ártatlanoknak tetszettek. Ily cél az egységes, központosított ausztriai öszsbirodalom volt, melyben az egyes népek megtartsák eltérő sajátos nemzeti jellemöket. A németek, magyarok, csehek és lengyelek minden korlátozás nélkül maradjanak meg németeknek, magyaroknak, cseheknek és lengyeleknek, de együttesen alkossák az egységes osztrák politikai nemzetet, melyben a németeket csak anynyiban illeti meg a vezérszerep, a mennyiben

a soknyelvű birodalomnak a közigazgatás szempontjából elengedhetetlenül szükséges állami nyelvéül a német nyelv szolgál. Ez ábrándos és a történelmi fejleményeket nem sokba vevő politikát az irodalom terén első sorban a tiroli származású magyarbarát Hormayr József báró (1782—1848) szolgált, a ki akkor, mint a birodalom és a császári ház történetírója Bécsben élt. E törekvései érdekében alapított több irodalmi vállalatot, melyek nálunk is nagyon el voltak terjedve és még ma is igen becsesek, hiszen irodalmi értékük teljesen független attól a ferde politikai czelzattól, mely első sorban alapításukra vezetett volt. Rendkívül buzgó és sokoldalúan művelt szerkesztőjüknek kettős cél lebegett szeme előtt: egy oldalról a nemzetiségek multjának minél több oldalú földerítése és ápolása, más oldalról pedig a már említett egységes osztrák politikai nemzet előkészítése és nevelése. Ez utóbbi cél test nélkül szükölködő árnykép volt, mely éles ellentétben állt első sorban a magyar nemzet alkotmányos jogaival, és tényleg soha sem ébredt igazi életre; ellenkezőleg, az egységes osztrák nemzet megalapítása helyett fölébresztette és fejlesztette az egyes népeknek nemzeti aspiratióit, melyek eddig tényleg szunnyadoztak volt és idővel annyira megerősödtek, hogy az egységes osztrák politikának teljes bukását eredményezték.

De az első törekvés, melynek gyökerei visszanyulnak a német romantika korszakos kezdeményeibe, meghozta a maga értékes gyümölcseit. Hormayrnak ugyanis e szellemben főtörekvése volt az írókat és költőket saját nemzetük multjának földolgozására, első sorban német nyelven, serkenteni. E törekvés programját kifejtette egy derék magyar ember, a lelkes báró Mednyánszky Alajos (1784—1844), a ki 1817-ben és 1818-ban Hormayr legbecsebb folyóiratában («Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst» 1810—28, 18. kötet), mely nemzeti költőinknek is ismételve forrásul szolgált, hol terjedelmes és igentartalmas cikksorozatban kimutatta, hogy az osztrák császári «állam» multja nem szegényebb szívet nemesítő, a drámában, balladában, regényben és képzőművészetben földolgozásra alkalmas tárgyakban, mint az ókor vagy az idegen középkor története. Fejtegetéseit, úgy itt, mint sokat olvasott saját vállalatában («Historisches Taschenbuch für Ungarn», 1820—32), főleg magyar példákra alapítja, rámutatva költői anyagban is gazdag multunknak számos történeti eseményére, hagyományára és alakjára, melyeket addig még hazánkban is csak elvétve méltattak figyelemre. Most az osztrák-német költők vetekedve dolgoznak föl a költészetnek minden fájában nemcsak osztrák, hanem különösen magyar és cseh

tárgyakat is és e termékek sorában létrejönnek oly mesteri alkotások, mint Grillparzer színművel: «Ottokars Glück und Ende», «Ein Bruderzwist in Habsburg», «Libussa» és a már említett Bánkbán-tragédia. E törekvések kapcsán írják, — hogy legalább egy-két nevet említsek — Pichler Karolina (1769—1843) és Herlossohn Károly (1804—1849) sokat olvasott magyar tárgyú regényeiket (az elsőtől «Die Wiedereroberung von Ofen» 1829, a másodiktól «Der Ungar» 1832), Collin Máté több tragédiáját, melyeknek tárgya a magyar történelemből van merítve, és keletkezik az a rengeteg dal-, ballada- és románczköltészet, mely hazánk minden vidékét és multunknak minden zúgát költői tárgyak és motivumok után föl- és átkutatja. Ez utóbbi csoport főképviselőjeül tekinthetjük a betegesen termékeny Vogl Nep. Jánost (1802—1866), aki magyar rokonszenvének egy egész önálló kötetet «Klänge und Bilder aus Ungarn» (1839 és 1844) szentelt. Voglnak e magyar rokonszenve annál melegebb és igazabb volt, mert anyjától örökölte, aki a mosonmegyei Boldogasszony (Frauenkirchen) faluban a Fertő-tava mellett született. Vogl sokat járt hazánkban, melyet ismert és szeretett, és úgy az említett kötetben, valamint számos egyéb balladában és románczban dicsőített. Fájdalom, a félelmetesen termékeny költő művei csak kivételesen haladják meg és ekkor is csak

egyes sikerültebb részletekben a közepszerűség színvonalát. Mai szempontunkból főbajuk, hogy magyarságuk semmi, hiányzik belőlök a magyar lélek, melyet sem a költőnek megnyerő rokonszenve, sem a magyar néprajzi különlegességeknek sűrű szerepeltetése, sem a verseibe bőkezűen közbeszótt magyar szók és fordulatok nem pótolhatnak.

E bécsi légkörbe lépett a fiatal Lenau, kire (1827 óta) elszórtan megjelent vagy kéziratban terjesztett költeményei csakhamar ráfordították az íróvilág figyelmét. Magyar tárgyú versei révén kétszeresen érdekes egyéniség volt a «magyar báró», a ki, akár nyilvános helyeken is, oly művészi tökélylyel kezelte a hegedűt. Sok baráti viszonya szövődött ekkor Bécsben, senkivel sem nemesebb és bizalmasabb, mint Württembergi Sándor gróffal (1801—44), a ki ez időben sokat tartózkodott az osztrák fővárosban és feltűnő sok rokon vonással emlékeztet Lenaura. Csak egy évvel volt öregebb, mint hazánkfia, és ő sem talált nyugtot és megelégedést sem valamely helyen, sem valamely életpályán. Fejedelmi származása a katonai pályára utalta, de a fiatal ezredes megutálta a békés henyélést és hogy teljesen saját önművelésének, a tudományoknak, első sorban pedig a költészetnek élhessen, letette a kardot. Sokat olvasott, sokat tanult és utazott és korán adta ki egyes

verseit, melyek alá «Sándor von S.» (t. i. Serach, svábföldi birtoka) alakjában írta nevét. E Lenautól nyert magyar rokonszenve még tetemesen erősödött, mikor 1832-ben Tolnai Festetich Ilona grófnővel egybekelt, a ki a Balaton bájaival ismertette meg férjét. Költeményei 1837-ben, öt évvel Lenau első gyűjteménye után jelentek meg összegyűjtve és nagy figyelmet keltettek, első sorban az osztrák cenzuránál, mely nyomban eltiltotta. Mert Sándor gróf politikai irányában is egyetértett Lenauval: gyűlölte az abszolutizmust, rajongott a népek szabadságaért és bátran öntötte «rebellis» ideáit könnyen folyó versekbe. Fájdalom, még további sorsában is igen rokon alak volt Lenauval: az ő lelkében is «megszakadt egy húr» és alig negyven éves korában rejtélyes búskomorság ejtette félelmetes hatalmába. De a sors, mely a daliás, fényes, lelkes és kedves embert érte, mégis irgalmasabb volt ő iránta, mint Lenau iránt: 1843-ban érte mind a kettőt a megsemmisítő csapás; de míg ez a boldogtalan Lenaut majd egy évtizedre élő halottá tette, Sándor gróffal gyorsan végzett, mert néhány havi szenvedés után már 1844 júliusában végkép kioltotta életét.

Sándor gróf költői jelentősége politikai lyrájának sajátos irányában van. Minket ezúttal csupán magyar tárgyú költeményei érdekelnek, melye-

ket első gyűjteményében «Balatoni képek» címmel foglalt össze. Tizenhárom, részben terjedelmes költemény, melyek tárgy, hang és alak tekintetében erősen mutatják Lenau hatását. Csikósok, huszárok, cigányok népesítik be nála a magyar tenger partjait; a puszták költészete háttérbe lép a Balaton tüneményeinek rajza mellett; hajósok és halászok több darabjának hősei. De természeti képei, bár sokszor szélesebb ecsettel fest, nem oly megkapók, mint a Lenauéi; hiányzik belőlök a magyar lélek, melyet Lenau minden verséből kiérzünk. Világfájdalma nem oly egyéni, képei sem oly földizűek, mint jeles barátja költeményeiben, melyek közül a lyra terén főleg a «Nádi dalok» és a «Pusztai csárda» voltak mintaképei. De ha Lenau lyrájában a természet tüneményei művészi egységgé forrnak össze a költő érzéseivel, Sándor grófnál e két elem sokszor csak egymást felváltva tűnik föl, úgy hogy a költői hatás ingadozóvá válik és egyre gyengül.

Epikus életképeinek hőse a csikós, a ki szegény-legény életet él, lovakat rabol, egy szép leányért fokosával leteríti vetélytársát és haldokolva legjobb barátjától kéri és veszi a megváltó halálos csapást. Mellette előtérben áll a cigány, kinek hegedűje vészesen tüzei a vad legények szenvedélyét. Sándor gróf romantikus előszeretete a természetnek sötét hatalmai, a

borzalmas, kísérteties iránt e költeményeiben is érvényesül. Mindenütt Lenau hangja cseng fülünkbe, de másodkézből. A néprajzi elemek nem lesznek igazán költőiekké, még abban a szép románczban sem, mely Kinizsi Pált dicsőíti, a hatalmas törökverőt, a ki még halála után is megsemmisíti a magyar nemzet ellenségét. Sándor grófnak ezen költeményei érdekesen mutatják, hogy a magyar világ mennyire megnyerte szerzőjük lovagias szellemét és meleg, nemes szívét; de a költő nem hatolt még nemzetünk és hazánk mélyébe. A külsőségek még túlságosan lekötik figyelmét: innen a sok magyar szó és név is, melyekkel a rajzolt világot szemléletesebbé tenni törekszik, a mit Lenau sohasem tartott szükségesnek. Az idegen származású költők közül azonban, a kik magyar tárgyakat földolgoztak, mégis Sándor gróf a legkiválóbb, a ki legtöbb érzéssel, mert legigazabb szeretettel merült el nemzetünk egyéniségében és földünk természetében. Hazánke fiatalon elhunyt német költőben igaz barátot veszített, a ki később, esetleg neje útján is, valószínűen egészen magyarrá lett volna.

Sokkal erősebben közelíti meg Lenau költészetét a mesternek egy másik bécsi barátja, a bajai születésű Beck Károly (1817—79), a ki magyar tárgyú költői műveiben méltó tanítványa volt. Irodalomtörténeti jelentősége poli-

tikai költészetében van, melybe ő vitte be, ha nem is először, (megelőzték a francia Béranger és a német Chamisso), de legnagyobb hévvel és hatással a szocializmus és kommunizmus eszméit, melyeket szokott szenvedélyes pathosával, hangzatos szakokban, rikító színekben hirdetett. Gondolatainak merészsége, fényes nyelve, formai tökélye és pathosának izzó melege nagyhatásúakká tették már első gyűjteményének (Nächte, gepanzerte Lieder, 1838) a politikai és társadalmi állapotok ellen irányzott dalait; képeinek túlzott fölhalmozása és sokszor ízetlen kapcsolata, eszméinek zavarossága és óhajainak szertelensége nem bántotta akkor az olvasóközönséget, melyet a korabeli politikai költészet e tekintetben el nem kényeztetett volt.

Ezúttal csak magyar tárgyú és vonatkozású költeményei érdekelnek bennünket, pedig ilyet Beck nagy számmal írt. Hisz már egyik legelső műve «Attila» című hőskölteménye volt, melyből 1834-ben már készen volt az I. ének stanzaiban, mire abbahagyta és úgy látszik, elkészült töredéke is elveszett. Már második megjelent gyűjteménye («Der fahrende Poet», 1838), melynek első negyede egészen hazánknak van szentelve, valósággal teljes leírását adja Magyarországnak; itt dicsőíti a magyar nő szépségét és a magyar bor tüzét, szomorkodik a szegény népnek nyomorúságos sorsán és he-

vesen kikel az urak zsarnoksága ellen, nagy művészettel festi a magyar zenét és tánczot, magasztalja hazánk természeti szépségeit és nemzetünknek a törökök ellen dicsőséggel vívott harcait. Következő gyűjteménye («Stille Lieder», 1840) négy elbeszélő darabban már feltünőbben hordja magán Lenau befolyását, — cigányok, huszárok, szegénylegények ez epikus költemények hősei. A «Czigány-király» már emlékeztet a későbbi «Jankóra»: tárgya a cigány és a grófleány szerelme és már itt mellékes a história, mert a költő a fősúlyt a cigányélet rajzára helyezi, mely nála még gazdagabb és igazabb, mint Lenaunál, de művészi hatásában alig olyan közvetetlen és megkapó. A néprajz nem olvad át mindig költészetté, a rhetor sokszor elhallgattatja a költőt. Általában mondhatni, hogy a hol Lenaunál melegséget, képzeletet, költői életet találunk, ott Becknél sokszor csak keresettség, reflexió, célzatosság áll elő. Kevésbé magyar tárgyú «A rózsza» című ballada, bár hőse egy magyar gróf, a ki atyját meggyilkolta, miért halálra ítélték. A vesztőhelyre indulva, megpillant egy ablakban egy szép leányt, kit megszeret és kinek fölküldi a kezében tartott rózsát. Inkább ide való «A magyar őrház», melyben egy alföldi betyár az őrházban tanyázó katonatársainak elmeséli, hogy őt miképen fogták katonának. Hadd említsem

még itt «A vörös dalt» (1844), melyben a cigányok tévedésből a Marseillaise-szel kedveskednek a bordeauxi herczegnek.

De Beck magyar tárgyú főműve «Jankó, a magyar csikós», mely 1841-ben jelent meg. A költő ezt a terjedelmes verses regényét báró Eötvös Józsefnek ajánlotta, «a jog és szabadság előharczosának», a ki később «A falu jegyzője» (1845) című remek regényében hasonló irányzatú, de minden vastag irányzatossága ellenére mégis művészből értékű költői alkotást teremtett. Beck művében a cselekvény maga alárendelt mozzanat; a költő főcélja a magyar világ lehető sokoldalú rajza és alapgondolatának az epikus keretben minél hatásosabb kifejtése. A «Jankó» cselekvénye különben elég egyszerű. Jankó csikós megment egy német származású korcsmárost és ennek szép és művelt fogadott leányát rablók kezéből és nyomban szenvedélyesen megszereti Máriát, bár régebben egy cigányleánynak esküdött örök hűséget. A német leány csak hálából és atyja rábeszélésére lesz arája, de még az esküvő előtt odadobja magát egy fiatal grófnak, a kit már régebben szeretett. Jankó meglepi a hűtelent és halállal fenyegeti szeretőjét, miért menekülnie kell, a leány pedig látszólag a vízbe öli magát, tényleg azonban a grófi kastélyba siet. Jankó most bosszúból fölgyújtja a kastélyt,

Mária szemeláttára agyonüti a grófot, majd visszatér régi cigánykedveséhez, rabló lesz és végül a bitón végzi életét. Mária búskomor lesz és elhagyja atyjával hazánkat; de utóbb fiat szül, aki a gróf vonásait viseli, és meggyógyul. Ez a népies história mint epikus mű nem árul el sem nagy leleményt, sem kiválóbb alkotó erőt és távol sem mérkőzhetik Eötvös Józsefnek már említett regényével, mely mindenkép hatalmasabb alkotás. De szerkezete figyelmet érdemel: az egész cselekvény két nap alatt folyik le és lázas sietséggel rohan a tragikus kifejlés felé, a mi csak úgy vált lehetségessé, hogy az előzmények ügyesen vannak beleszöve a főcselekvénybe. A műremek egységét azonban nagyon lazítja a folyton váltakozó rhythmusok és versszakok sokfélesége is, mely akkor Tegnér Fritjof-mondájának (1825) mintájára közkedveltségnek örvendett német földön is, de tarka, kápráztató mozaikká tördeli össze a nyugodt lefo lyást követelő epikát. Beck műve egészében kifogásos, de egyes részleteiben igen sikerült alkotás, ezenfelül magyar hazánknak és magyar népünknek valóságos egyetemes dicsőítése. Valószínűen e mű hatása alatt írta Lenau utolsó magyar tárgyú költeményét, «Miska a Marosnál», melynek tárgya még egyes részletekben is elevenen emlékeztet a «Jankó» fő motívumaira. Nagy kár, hogy Liszt Ferencz, a ki az ötvenes években e

művet operává akarta átdolgoztatni és megzenésíteni, ezt a tervét oly gyorsan és örökre elejtette.

De Becknél, mint már említettem, az epikus anyag csak keret, mely, mint ilyen, aránylag alárendelt jelentőségű. Főcélja volt: hazáját eleven, sokoldalú, költői képekben rajzolni. És e szempontból műve a legnagyobb elismerésre méltó. A magyar Alföld és sokoldalú élete e verses regényben tényleg eleven, hű és plasztikus képekben tárul föl az olvasó előtt és az előadás oly frissen lüktető, annyira duzzad erőből és hévtől, hogy még ma is magával ragad. De a költőnek még egy másik tendenciája is erőteljes kifejezést nyer e műben: a magyar nép őszinteségének, becsületességének, lelki tisztaságának dicsőítése. Jankó, a magyar legény, és Juliska, a cigányleány, nemes, jó emberek, tiszta szívűek, önfeláldozók — hisz Juliska, az elhagyott kedves, a legveszedelmesebb pillanatban megmenti az álnok Máriát, a ki őt boldogtalanná tette. Ellenben a művelt nemes gróf és az érzelgős német leány, a ki számos regényt olvasott, szívtelenek, hűtelenek, erkölcstelenek. Innen van, hogy meleg rokonszenvvel kísérjük Jankó pályáját még akkor is, midőn izzó szenvedélyességében és a viszonyok kényszeréből a bűn lejtőjére lép, míg ellenfeleinek alakjai nem férköznek szívünkhöz és szomorú sorsuk nem tud bennünket meghatni.

Beck Károly további írói működése kevésbé érdekel bennünket, szorosb értelemben vett magyar szempontból sem. Mindjobban beletéved a szocializmus útvesztőjébe és későbbi költeményeiben mind rikítóbb színekkel festi a nép nyomorát és mind élesebben és tüzeesebben izgat a jómódúak és az állami rend ellen. Magyar tárgyú költeménye nem sok keletkezett életének ez utolsó szakában. «A magyar hegedűs» már 1846-ból való, midőn Pesten Petőfi-vel érintkezett, a ki őszintén kijelentette előtte, hogy a magyar nemzet ugyan hálás azokért a költeményekért, melyekben Beck és magyar származású társai német versekben dicsőítik hazánkat, de mégis sokkal helyesebb volna, ha megmaradnának magyaroknak és tehetségöket a magyar költészet szolgálatában érvényesítenék. E fölfogás nem igen biztathatta költőnket eddigi működésének folytatására, de egyebekben is lassanként mindjobban módosult gondolkodása és iránya. Ez legfeltűnőbben kitűnt az 1848-iki szabadságharcz idejében. Beck együtt érzett nemzetével, ezen nem kételkedhetni; de tárgyilagosságra törekedett és a magyar részen is talált hibákat, melyeket nem tudott elhallgatni, pedig ezeknek, a mennyiben csakugyan megvoltak, feszegetésére az ötvenes évek eleje nem volt a legalkalmasabb időpont. Innen van, hogy «Aus der Heimat» című terjedelmes vers-

kötete, mely 1852-ben jelent meg, sem innen, sem túl nem elégített ki senkit. A magyar szabadságharcz dicsőítése e költeményekben erő és lelkesedés nélkül szűkölködik és a kötet legszebb darabja, mely Görgei Artur nagyságát hirdeti és a költő eszének és szívének egyaránt becsületére szolgál, az akkori hangulat közepett nem fokozhatta honfitársainak rokonszenvét a költő iránt. Még jobban elrontotta helyzetét a királyhoz intézett, egyebekben szép költeménye («An Franz Josef», 1849), melyben a legyőzöttek számára kegyelmet kér és mely a sors gyilkos iróniájából éppen egy nappal az aradi méészárlás előtt került nyilvánosságra. E költeménye miatt, melyet sokfelé félremagyaráztak, Németországban is hevesen megtámadták és Hartmann Móricz, hazánknak e lelkes barátja, egyenesen árulónak nevezi a szerencsétlen költőt, aki természetesen egyáltalában nem volt áruló, csak nem fogta föl helyesen a magyar nemzet magatartását, mert nem ismerte kellően a helyzetet és nem számított a kortársak hangulatával. Hozzájárult, hogy a magyar nemzet szent ügye iránt érzett igaz rokonszenve ellenkezésbe került anyagi helyzetének javítására irányzott osztrák törekvéseivel. Így sem hazánkat, sem Ausztriát nem elégítve ki, újból hajótörést szenvedett és keservesen folytatta vándorútját az életen keresztül.

IV.

Mikor Lenau, Beck és társaik magyar tárgyú költeményeikkel hazánkra fordították a külföldnek, első sorban a német nemzetnek figyelmét, ennek érdeklődését már nagy mértékben felköltötte volt az 1825-ben megindult hazai reform-mozgalom és Széchenyi István gróf korszakos föllépése. A megsemmisített Lengyelország mellett az elnyomott, szabadságától megfosztott, alkotmányában veszélyeztetett, de nemzeti ideáljaiért férfias elszántsággal és politikai eszélylyel küzködő Magyarország rendkívüli népszerűséget vívott ki szomszédainknál. Igen jellemző, hogy a német politikai lyra legkiválóbb mesterei a harminczas és negyvenes években, mint Heine és Freiligrath, Hartmann Móricz és Meissner Alfréd, Müller Wolfgang és Zedlitz Keresztély, akik természetesen első sorban csak a német állapotokat és eseményeket tárgyalják, ismételve foglalkoznak hazánkkal is és a legmelegebb rokonszenvvel dicsőítik nemze-

tünket, melynek alkotmányos küzdelmeit lelkesedéssel éneklik meg dalaikban. És e lelkesedés az elragadtatás és bámulat legmagasabb fokát éri el 1848-ban, mikor nemzetünk egy óriási lépéssel megteremti a haza minden polgára számára az alkotmányos szabadságot és ezen szabadsága védelmére, a teljes megsemmisítéssel fenyegető hatalommal elszántan és mindenét kockára vetve síkra száll. A rövid eposzra következő borzasztó tragédia úgy érintette a németeket, mintha nem egy idegen nemzetnek, hanem maguknak megsemmisítő veszedelme ütne sebet szívéükön. A bánat és elkeseredés, a düh és bosszú, a gyűlölet és kétségbeesés minden hangján tárgyalják a német költők a borzasztó fordulatot, senki hatalmasabban, mint Heine Henrik «1849-iki októberben» írt remek költeményében, melyet Gyulai Pál gyönyörű fordításában egy félszázada jól ismer a magyar nemzet is. Heine mellett főleg Hartmann Móricz tekinthető a magyar szabadságharcz német dalnokának: kitörő lelkesedéssel fogadta nemzetünk első lépéseit a szabadság kivívásaért és dühtől tajtékzó fölháborodással ostorozta szomorú végzetünk okozóit.

A felköltött érdeklődés az ötvenes években sem hanyatlott. Csak más irányt vesz: a németek meg akarnak ismerkedni a magyar szellem alkotásaival. És most megindul a fordítók-

nak serényen folytatott, a mai napig egyre fokozódó működése, mely hazánkat beleviszi az egyetemes irodalomtörténetbe és biztos, tekintélyes helyet küzd ki számára a világirodalomban. Kísérletek ez irányban a Hormayr körének ösztönzésére már a huszas években is történtek, de ezek nem keltettek figyelmet. Az első, aki magyar költőket németre — azaz általában idegen nyelvre — lefordított, a szerencsétlen Mailáth János gróf (1786—1855) volt, a ki 1825-ben terjedelmes anthológiát adott ki, melyhez figyelemreméltó irodalomtörténeti bevezetést is csatolt. Toldy Ferencz három évvel utóbb (1828) megújította e kísérletet, szélesebb keretben és tudományosabb alapon, de nem sokkal nagyobb sikerrel. Mert ez a két vállalat csekély figyelmet keltett. Nem igen volt akkor a magyar költészetből mit lefordítani, ami a külföld figyelmére méltó lett volna, hisz költészetünk épp a huszas években kezd csak fejlődésének fényes magaslatához közeledni. Nem kelthettek nagyobb figyelmet Gaál György sem, a ki 1826-ban Kisfaludy Sándor egyik regéjét ültette át, és ismét Mailáth János gróf, a ki 1829-ben «Himfy szerelmeit» bő szemelvényekben fordította németre. Kisfaludy Sándor igazi költő, de nem annyira egyéni és magyaros, hogy dalgyűjteménye mélyebb hatást tehetett volna. Ellenben az a szép mese-gyűjtemény,

melyet Gaál György már 1822-ben adott ki német nyelven, nagy tetszést aratott és magára vonta a legnagyobb tudósok, így a Grimm-testvérek figyelmét és érdeklődését, kik a magyar népmesét mindig nagyra tartották és összehasonlító kutatásaikban elismerő méltatásban részesítették.

A világirodalomba a magyar költészet csak Petőfi Sándorral lépett be. Első, sok tekintetben igen hivatott és sikerrel fáradozó fordítója a derék Dux Adolf (1822—81) volt, kinek fordításait Petőfi maga is örömmel fogadta, míg pl. Beck Károly fordításait határozottan visszautasította, mert ezek szerinte igen szép költemények ugyan, de nem az ő költeményei többé. «Költő ne fordítson költőt», mondta Petőfi ez alkalommal, a mi oly értelemben helyes, hogy erélyes egyediséggé kifejlett költő nem igen alkalmas arra, hogy idegen költőt, ennek minden sajátosságával, lefordítson, mert könnyen túlságosan sokat visz be saját költői egyediségéből az idegen költő műveibe, — a mint Beck tett Petőfi dalaival. A költő fordítója kell hogy költő legyen, de vagy kisebb tehetségű, milyen Dux Adolf volt, a ki teljességgel alárendeli magát az idegen mester géniuszának, vagy nagy költő, a ki azonban erre erejének sokoldalúságánál és műveltségének mélységénél fogva képes, milyen pl. nálunk Arany János volt.

De Dux Adolfnak Bécsben 1846-ban megjelent Petőfi-fordításai alig jutottak ki Németországba, legalább semmi nyoma, hogy ott figyelmet keltettek volna és így Petőfi második német fordítójáé, Kertbeny Károlyé (1824—82) az érdem, hogy a legnagyobb magyar lyrikust bevezette a világirodalomba, hol azóta fényes helyet foglal el. Kertbeny első Petőfi-fordítása 1849-ben jelent meg és az ötvenes években gyorsan követték egymást e kötetnek új kiadásai és Kertbeny egyéb Petőfi-fordításai. Az egyetemes irodalomtörténetnek legbámulatosabb és legrejtélyesebb eseményei közé tartozik, hogy a külföld, németek és francziák, angolok és olaszok, mily gyorsan ismerték föl Petőfi hatalmas lángeszét és világirodalmi nagyságát oly fordítások alapján, melyek veszedelmesen közel jártak a nem szándékolt paródia jellegéhez. Kertbeny maga elismerte később, hogy első Petőfi-fordításai gyalázatosak; hogy ez időben nem tudott eléggé magyarul, hogy nem volt tisztában a német grammatika szabályaival, hogy a német verselés törvényeiről sejtelve sem volt. Azt hiszem, nagyobb elfogulatlansággal még sohasem fordítottak le nagy költőt bármely idegen nyelvre! És mégis, már ez első gyarló kísérletek alapján az elismerés és elragadtatás leglelkesebb hangján nyilatkoznak Petőfiről oly eltérő, sőt ellentétes német sze -

lemi óriások, mint Heine Henrik és Humboldt Sándor, Uhland Lajos pedig, a jeles sváb költő és tudós, talán az első külföldi ember, a ki kijelenti, hogy kedve volna megtanulni magyarul, ha előrehaladott korában erre bátorsága volna, mert úgy érzi, hogy ezt a nagy költőt eredetiben kell olvasni és ezen egy költő kedvéért is érdemes megtanulni magyarul. Kertbeny későbbi Petőfi-fordításai különben valamicskével jobbak, mint első kísérletei; az újabb hivatottabb fordítók azonban méltán leszorították köteteit a könyvpiacszról. De apostolkodásának történeti jelentőségét nem tagadhatni meg e fáradhatatlan buzgalmú embertől, a ki élete utolsó perczéig egyetlen életcélját a magyar dicsőség hirdetésében és terjesztésében találta.

Petőfi mellett csak lassan tudtak költészetünk nagy alakjai tért hódítani. Arany János első fordítója Kolbenheyer Móricz, a ki 1857-ben «Toldit» ültette át és e remek költeménynek kiváló értékét oly elsőrangú tehetség, mint Hebbel Frigyes emelte ki, míg a szép elbeszélésnek pædagogiai nagy jelentőségét egy bécsi hivatott költő és derék tanférfiú, Seidl János Gábor már 1858-ban ismerte föl, a mi saját hazánkban tudvalevőleg csak néhány évtizeddel később történt.

E legnagyobb lyrikusunkat és epikusunkat

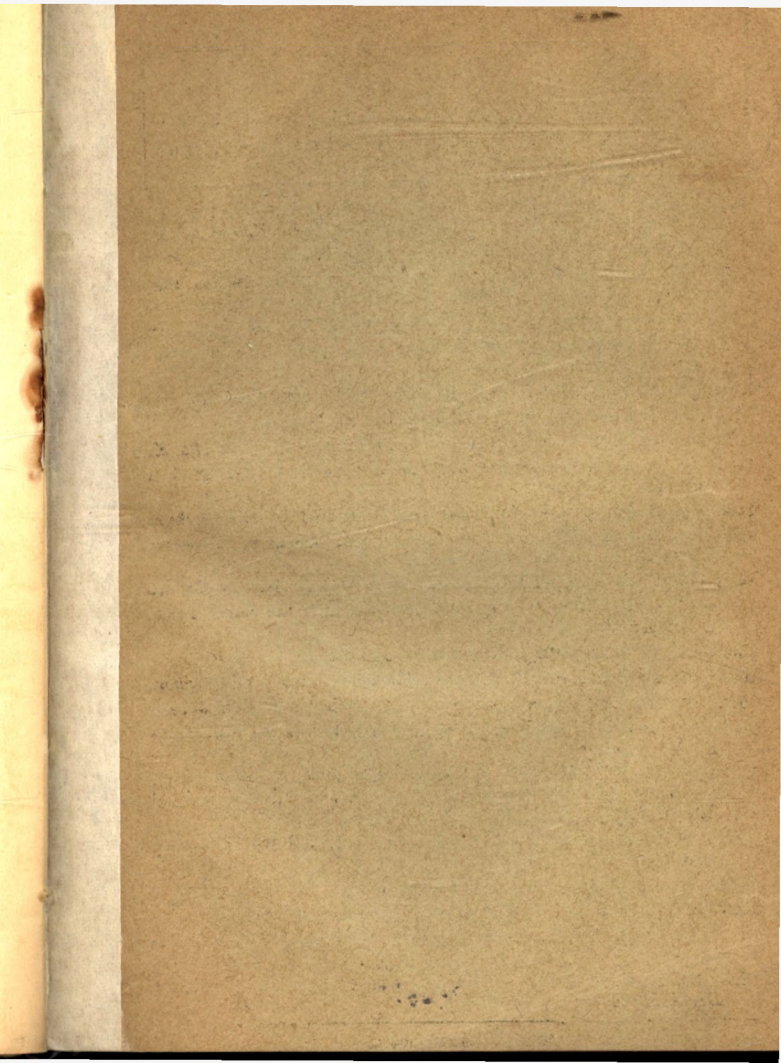
részben követték, részben megelőzték kiváló regényíróink művei: Eötvös József és Jósika Miklós összes regényei korán jelentek meg német fordításokban, Jókai Mór művei pedig sok százezer példányban vannak elterjedve német földön, hol a társadalom minden rétegében rendkívüli népszerűségnek örvendenek és német költőkre hatással is voltak. Végre, a hatvanas évek óta, határt nem ismerő sokoldalúsággal ültetik át költői irodalmunk értékes és kevésbbé értékes termékeit német nyelvre és sokszor a német nyelv közvetítésével, de már az eredetiekből is, Európa többi népeinek nyelvére.

E későbbi termékek közül legnagyobb hatást «Az ember tragédiája» tett (németül először Dietze Sándortól, 1865), melynek világ-irodalmi jelentőségét ma már mindenütt fölismerték s mely német földön a színpadról is (Bécsben, Berlinben és Prágában) elragadta a közönséget. Mind többen tanulják meg a külföldön a magyar nyelvet, olyanok is, akik csak költőinket akarják az eredetiben élvezni, a kik pedig költőinket ismerik vagy épen magyarul is megtanultak, mind a magyarság apostolaivá válnak az idegenben. E fordításokhoz járulnak az irodalomtörténetírók fáradozásai, a kik a magyar irodalmat vagy összefoglaló nagy munkákban vagy értékes monographiákban és tanul-

mányokban dolgozzák föl és ha nem is mindig szellemesen, de rendszerint alaposan és rokonszenvesen tájékoztatják a külföldet, első sorban a németeket. Hogy a magyar nemzetnek nemcsak ezeréves állama, hanem egyúttal ezeréves kulturája és irodalma is van, mely a művelt emberiség elismerésére és méltánylására igényt tarthat, ezt ma már csak a legvastagabb tudatlanság vagy beteges elfogultság vonhatja kétségbe.

A jelenkornak és nemcsak a magyar jelenkornak nagy gyengéje, hogy túlbecsüli a politikát, t. i. a napi politikát, mely igen sokszor kellő komolyság és jelentőség nélkül szűkölködik: a napot szolgálja és a nappal lesz semmivé. Innen van, hogy nálunk sokszor oly sokba veszik a külföldön időnként fölhangzó magyar-ellenes nyilatkozatokat, melyek rendszerint csak egyes népboldogítók fecsegései és a legtöbb esetben nem is annyira tudatos rosszakaratból, mint inkább naiv tudatlanságból származnak. A népek szerepét a világ színpadán nem ezek a folyton változó és a napi érdekek szerint módosuló, rendszerint tüzes végletekben mozgó apró torzsalkodások határozzák meg, hanem nemzeti karakteröknek ereje és belső értéke, mely a nem-árja népek sorából egyedül a magyarnak juttatott tekintélyes helyet a művelt világ ügyeit intéző nemzetek so-

rában. Ha ez a döntő, pedig ez a döntő, akkor a magyar nemzet egészen biztosra veheti, hogy a külföld mindjobban föl fogja ismerni értékét és súlyát, és azért a legnagyobb nyugaltsággal tekinthetünk a jövőbe.

OLCSÓ KÖNYVTÁR

Alapította Gyulai Pál. Szerkeszti Heinrich Gusztáv.

Hazai és külföldi írók regényei és elbeszélései; versek, színművek és ismeretterjesztő művek

1450. A magyar szabadságharcz német dalnoka. Szemelvények *Hartmann Móricz* költeményeiből. Ford. *Kozma Andor*.
1451. Gyulai Pál. Emlékezés Deák Ferenczre.
- 1452-53. Istvanfi Pál. Volter és Grizeldis. Bevezette és magyarázó jegyzetekkel kísérte *Vende Ernő*.
- 1454-56. Ihering Rudolf. Küzdelem a jogért. Ford. *Szilassy Cézár*.
- 1457-63. Mac Donagh Mihály. Az angol parlament szokásai, furcsaságai és humora.
- 1464-73. Fogazzaro Antal. A szent. Fordította *Vetési József*.
- 1474-78. Jókay Lajos. Ötven év előtt. Elbeszélés.
- 1479-80. Stifter Adalbert. A kondor. Németből fordította Sz. K.
- 1481-85. Voltaire. Candide vagy az optimismus. Francziából ford. *Langer Ignác*.
- 1486-88. D'Amicis. Furio. Elbeszélés. Olaszból ford. *Elek Arthur*.
- 1489-94. Sterne érzékeny utazásai. Ford. *Kazinczy Ferencz*. Bevezette és kiadta *Dr. Berki Miklós*.
- 1495-97. Taine Hippolyt. Balzac. Francz. ford. *Dr. Halasy Aladár*.
- 1498-99. Grillparzer Ferencz. A szendomiri kolostor. Ford. *Győri Károly*.
- 1500-02. Balogh Jenő. Nyomor és büntettek.
- 1503-05. Heine Henrik. Utazás a Harzban. Ford. *Oldh Gábor*.
- 1506-08. Berczik Á. A pozsonyi diéta. Vigjáték 3 felvonásban.
- 1509-12. Taine Hippolit. A görög művészet bölcselete. Fordította *Ferenczi Zoltán*.
- 1513-15. Erdélyi Zoltán. A vesztett boldogság. Verses regény. Az akadémia által 1897-ben a Nádasdy-fele 100 aranyos díjjal jutalmazott pályamű. Harmadik kiadás.
- 1516-18. Rousseau J. J. Kisebb műveiből. Ford. *Bogdánfy Ödön*.
- 1519-20. Péterfy Jenő. Aristophanes.
- 1521-22. Andrássy Gyula gróf. Zrinyi Miklós a költő.
- 1523-24. Heinrich Gusztáv. Magyar elemek a német költészetben.
- 1525-30. Ibáñez Blasco. Május virága. Regény. Fordította *Berki Miklós és Győri Károly*.